

UOT 159.9.

Rəna Nüsrəddin qızı Cəbrayilova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Pedaqoji psixologiya kafedrasının baş müəllimi
<https://orcid.org/0009-0002-9335-4782>
E-mail: rena.cebrayilova1234@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).210-213](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).210-213)

YENİYETMƏLƏRDƏ UĞUR ƏLDƏ ETMƏK ÜÇÜN MOTİVASİYANIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN METOD VƏ VASİTƏLƏRİ

Rana Nusraddin Jabrayilova
senior lecturer of the department of Educational psychology of
Azerbaijan State Pedagogical University

METHODS AND WAYS OF DEVELOPING MOTIVATION FOR SUCCESS IN TEENAGERS

Рена Нусреддин гызы Джабраилова
старший преподаватель кафедры Педагогической психологии
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

МЕТОДЫ И СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ К УСПЕХУ У ПОДРОСТКОВ

Xülasə. Elmi məqalədə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın inkişaf etdirilməsinin metod və vasitələri tədqiqi edilir. Yeniyetmələrin uğur əldə etmək motivasiyasının yolları araşdırılır, metod və vasitələri seçilir. Müəllifin fikrincə, yeniyetmələrdə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın formalaşmasına təsir edən digər mühüm amil emosiyalar və hisslərdir. Onlar motivin gücünü və modallığını müəyyən edirlər.

Açar sözlər: uğur əldə etmək motivasiyası, özünüqiymətləndirmə, özünüdərk, sosial mühit, əməkdaşlıq

Abstract. The scientific article studies the methods and means of developing motivation for success. The ways of motivating adolescents to achieve success are investigated, methods and means are selected. According to the author, another important factor influencing the formation of motivation for success in adolescents is emotions and feelings. They determine the strength and modality of the motive.

Key words: motivation to achieve success, self-esteem, self-awareness, social environment, cooperation

Аннотация. В научной статье изучаются методы и средства формирования мотивации к успеху. Исследуются способы мотивации подростков к достижению успеха, подбираются методы и средства. По мнению автора, еще одним важным фактором, влияющим на формирование мотивации к успеху у подростков, являются эмоции и чувства. Они определяют силу и модальность мотива.

Ключевые слова: мотивация к достижению успеха, самооценка, самосознание, социальная среда, сотрудничество

Yeniyetmələrdə uğur əldə etmək motivasiyasının formalaşmasında sosial mühit mühüm rol oynayır. Bu problem bir çox rus alimləri, məsələn, L. İ. Bojoviç, İ.V. Dubrovina, L.F. Obuxova, S.A. Belicəva, A. M. Prixojan, L. M. Semenyuk, V.S. Sobkin, A. Q. Liders, T.V. Kornilova tərəfindən öyrənilmişdir. D.İ. Feldşteyn onların fikirlərini ümumiləşdirərək, yeniyetməlik dövründə insanın mahiyyətinin formalaşmasını vurğula-

mışdır. Alim yeniyetmələri iqtisadiyyat, ekologiya, ictimai-siyasi məsələlər kimi böyük problemlərinin müzakirəsinə cəlb etməyə qadir olan təhsil prosesinin düşünülmüş strukturlaşdırılmasının vacibliyini qeyd edir.

Bu, yeniyetmələrdə subyektiv mövqenin formalaşması üçün lazımdır. L.İ. Bojoviç yeniyetmələrlə və ətraf mühitin qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmişdir. L.S. Vıqotskinin fikirləri ilə razıla-

şaraq L.İ. Bojoviç eyni ekoloji şəraitdə müxtəlif psixi xüsusiyyətlərin formalaşmasının mümkünliyünü qeyd etmişdir. Onun fikrincə, təkcə ətraf mühitdə baş verən dəyişiklikləri deyil, həm də uşağın özündə baş verən, ətraf mühitin onun psixi inkişafına təsirini müəyyən edən dəyişiklikləri də nəzərə almaq lazımdır.

L.S. Vıqotski müəyyən bir yaşa xas olan və əqli inkişafın dinamikasına təsir edən xarici şərtlərin və daxili proseslərin birləşməsini ifadə edən "inkişafın sosial vəziyyəti" anlayışını təqdim etdi. L.S. Vıqotski təcrübəni sosial vəziyyətdə xas olan xüsusiyyətləri saxlayan ən kiçik vahid hesab edirdi. Bir sözlə, sosial mühitin yeniyyətməyə psixoloji təsirini müəyyən etmək üçün onun təcrübələrini başa düşmək lazımdır.

L.S. Vıqotski yaşla bağlı ətraf mühitə münasibətin dəyişməsinə və insanın inkişafında ətraf mühitin rolunu xüsusi olaraq vurğulayırdı. Alimin fikrincə, mühit mütləq deyil, nisbi nəzərə alınmalıdır, çünki o, ətraf mühitin təsirinin yeniyyətmənin təcrübələri ilə müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Müvəffəqiyyət əldə etmək üçün motivasiyanın formalaşması dolayı yolla, insanla ətraf aləm arasında inkişaf edən və sosial şəraitdən birbaşa asılı olmayan münasibətlər vasitəsilə baş verir.

Yeni ali motivlərin formalaşmasına imkan verən əsas mexanizm motivin məqsədə və onun dərkinə keçməsi, motivin orqanizmin obyektiv ehtiyac vəziyyətlərindən ayrılmasıdır. D.İ. Feldşteyn təhsilin vəzifələri kontekstində şəxsiyyətin inkişafını, insanın sistemli sosial keyfiyyətlərinin formalaşması ilə xarakterizə olunan, insan mahiyyətinin sosial yetkinlik, inteqrasiya və inkişaf səviyyəsini ifadə edən bir proses kimi nəzərdən keçirilməsini mümkün hesab edir. Sosial inkişaf intellektual inkişafdan irəli gəlir və onu üstələyir, sosial yetkinlik səviyyəsi isə ontogenezin hər bir mərhələsinə keçid imkanını müəyyən edir.

Yeniyyətmənin xarakterinin inkişafını müxtəlif mərhələlərdə, müxtəlif təzahürlərdə özündərkini strukturundakı dəyişikliklər yolu ilə izləmək olar. Buraya şəxsi refleksiyani, özünüqiymətləndirməni, fəaliyyət motivlərini, özünə və başqalarına qarşı tələbləri, maraqları, idealları və s. ni aid etmək olar. Məktəbəqədər yaşda uğur və rəqabətə nail olmaq üçün motivlər meydana çıxır. İbtidai məktəb dövründə fərdi motivlərdən daha çox sosial motivlər mühüm əhəmiyyət kəsb

edir. Dəyişikliklərə səbəb uşağın məktəbdə təhsilə və qrupda fəaliyyətə başlamasıdır. Bu zaman fərdi nəticələrini nəzərə alaraq gələcək hərəkəti adekvat qiymətləndirmək bacarığı yaranır. Fəaliyyətləri planlaşdırmaq bacarığı inkişaf edir.

S.S. Zanyukun tədqiqatına görə, yeniyyətlərdə nailiyyət motivi özünü-qiymətləndirməyə nail olmaq motivinə təsir etməklə nəticənin göstərilən səylərdən asılılığına inamın inkişafı, habelə uğurun dəyərini və cəlbədiciliyini artırmaqla formalaşa bilər [1]. Uğur əldə etmək üçün yüksək motivasiyanın inkişafına təsir edən mühüm amil yeniyyətmə mühitində örnək modellərin olmasıdır. Nümunə kimi çıxış edən insanların nəinki tapşırıqları uğurla yerinə yetirmələri, həm də əldə edilən nəticədən məmnunluqlarını adekvat formada ifadə etmələri vacibdir.

Əgər valideynlər yeniyyətmənin gözündə uğursuzların rolundan imtina etsələr, o zaman onlar valideynlərinin mövqeyini öyrənib ya onu qəbul edə bilər, ya da problemi həll etmək üçün səy göstərməyi dayandıra bilərlər. Belə vəziyyətdə yeniyyətmənin aqressiv və ya nevroitik xarakter daşıyan kompensasiya yolu ilə uğur qazanmağa başlaması ehtimalı var. Tapşırıqın çətinliyi seçiminə uğur motivasiyası səviyyəsi təsir göstərir. Çox çətin tapşırıqları seçən və onları həll edə bilməyən yeniyyətmələr qiymətləndirmənin real nəticələrinə deyil, bəyan edilmiş ambisiyalara əsaslanacağına inanırlar.

Uğur əldə etmək üçün yüksək motivasiya malik olan yeniyyətmələr işlərini daha yaxşı yerinə yetirməyə çalışırlar və nadir hallarda özlərindən razı qalırlar. Bundan əlavə, yüksək uğur motivasiyasına malik olan yeniyyətmələr xüsusilə çətin tapşırığı daha uzun müddət həll etməyə davam edirlər. A. Maslounun fikrincə, motivlə emosiyalar arasında birbaşa əlaqə vardır. Həvəsləndirilmiş yeniyyətmə təkcə öz hərəkətlərinin effektivliyini artırmır, həm də fəaliyyətinin istiqamətini daxili motivasiyaları ilə üst-üstə düşəndə müsbət emosiyalar yaşayır. Mənfi emosiyaların olması onların fəaliyyət istiqamətinin daxili motivasiyalarından fərqləndiyini göstərir. Yeniyyətlərdə uğur motivasiyasının formalaşması probleminin tədqiqi bizə aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan verir:

1. Bir çox alimlər motivlərin formalaşmasında sosial mühitin mühüm rolunu qeyd edirlər.

2. Uğur motivasiyasının inkişafına təkan verən mühit fəaliyyətə imkan verməli, seçim

azadlığını təmin etməli və lazımsız məhdudiyyətlərdən azad olmalıdır.

3. Uğur əldə etmək üçün motivasiya yeniyetmə üçün əhəmiyyətli olan fəaliyyətdə yüksək nəticələr əldə etmək istəyi kimi başa düşülür.

S.X. Xurum qeyd edir ki, yeniyetmələrdə uğur əldə etmək motivasiyasını inkişaf etdirmək üçün ən təsirli metodoloji üsullardan biri onların nəticələrini yaxşılaşdırmaq və əldə edilmiş səviyyəni keçmək istəyinin inkişafını başa düşdüyü motivasiya sferasına təsir etməkdir. Alimin fikrincə, yeniyetmələrin həmyaşıdları ilə problemi müzakirə etmək və diqqəti özünə cəlb etmək istəyi kimi yaşla bağlı psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almağa, funksiyalar üzrə hərəkətlərin bölüşdürülməsini, məsələn, qarşılıqlı qiymətləndirmə və yoxlama kimi üsullardan dərslərdə səmərəli istifadə etməyə imkan verir [4].

Uğur əldə etmək üçün motivasiya yeniyetmənin öz söyləri əsasında yüksək nəticələr əldə etməyə yönəldilməsi ilə xarakterizə olunur və sevinc, ümid kimi müsbət emosional təcrübə ilə əlaqələndirilir. Uğur istəyi fəaliyyət üçün stimula və istiqamətləndirici motivdir, uğursuzluqdan qaçmaq isə fəaliyyətə mane olur. Yeniyetmələrdə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın formalaşmasına təsir edən digər mühüm amil emosiyalar və hisslərdir. Onlar motivin gücünü və modallığını müəyyən edirlər. Buradan belə nəticə çıxır ki, güclü motivasiya əldə etmək üçün fəaliyyətin müsbət emosiyalarla müşayiət olunması zəruridir.

Müəllimin optimist münasibəti, mehriban və sakit ünsiyyət tonu, yeniyetmənin daxili dünyasına hörməti onlarda uğur əldə etmək motivasiyasının formalaşmasına kömək edə bilər. Motivasiyanı təyin edərkən yeniyetmənin uğur və ya uğursuzluq gözlədiyi vacibdir. Əgər yeniyetmə nəticənin əhəmiyyətli və dəyərli olacağına inanırsa, bu, onun motivasiyasını artıracaq, əks halda, əksinə, azaldacaq. Yeniyetmələrin motivasiyasına təsir etməyin yollarından biri də motivlərin dərk edilməsi üzərində işləməkdir. Yeniyetmənin qarşısında formalaşması lazım olan məqsədləri və idealları açmaq lazımdır. Beləliklə, onlar tədricən yeniyetmə tərəfindən qəbul ediləcək, xaricdən deyil, daxili olaraq dərk ediləcəkdir.

Digər amillərdən biri yeniyetmənin özünün fəallığı şəraitində böyüklər tərəfindən təşkil edilən fəaliyyətlər vasitəsilə təsir etməkdir.

Yeniyetmədə uğur qazanmaq motivasiyasını formalaşdırmaq üçün onun fəaliyyətini müəyyən standartla uyğun nəticə əldə etməyə yönəldilməli, bu prosesdə yeniyetmə məqsədinə çatmaq üçün səy göstərməli və bu emosional təcrübə ilə müşayiət olunmalıdır. Diqqəti cəlb edən məqsədin qoyuluşu qiymətləndirmə fəaliyyəti, qrup fəallığı, qeyri-adi təlim formaları və üsulları yeniyetmələrdə uğur əldə etmək motivasiyasının artmasına kömək edə bilər. Tapşırıqların mürəkkəbliyi uğur qazanmaq üçün motivasiyanın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Mürəkkəb tapşırıqların seçimi asan və ya çox çətin tapşırıqların seçimindən fərqli olaraq uğur əldə etmək üçün motivasiyanın inkişafına müsbət təsir göstərir. Yeniyetmələrə seçim azadlığı vermək və onlarda orta mürəkkəblikdə olan vəzifələri seçmək strategiyasını hazırlamaq lazımdır.

Həmçinin onlarda uğur və ya uğursuzluğun məqsədə çatmaq üçün nə qədər səy göstərilməsinin nəticəsi olduğu anlayışını formalaşdırmaq lazımdır. Uğura nail olmaq üçün motivasiyanın formalaşmasında müsbət rolunu sağlam psixoloji mühit, əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət mühüm rol oynayır. Yeniyetmə uğursuzluqdan və tənqiddən qorxmamalıdır. Müvəffəqiyyət situasiyasının yaradılması da uğur əldə etmək üçün motivasiyanın inkişafına kömək edə bilər. Uğurlu bir vəziyyətə düşən yeniyetmə müsbət emosiyalar yaşayır, özünə inamı artır və onda yenidən uğur vəziyyətində olmaq istəyi yaranır.

Beləliklə, sonrakı fəaliyyətlərdə yeniyetmə daha çox səy göstərir və uğur qazanmağa çalışır. Fəaliyyət yeniyetmə üçün maraqlı olmalıdır. Tədris fəaliyyətinə marağı materialın qeyri-adi təqdimatı, problemlə təlim texnologiyasından istifadə, kompüter və ya multimedia sistemlərindən istifadə etməklə, materialın öz qeydləri və təsviri ilə artırmaq olar. Materiala marağı artırmanın bir yolu da həyatı situasiyanın və praktik əhəmiyyətin təhlili ola bilər. Yeniyetmələrin onu müzakirə etmək, onları narahat edən sualları vermək imkanı olmalıdır. Fəaliyyətin nəticələri qiymətləndirilməlidir.

Müvəffəqiyyətin qiymətləndirilməsi informativ xarakter daşımalı, daxili motivasiyanı zəiflətməmək üçün mükafat və cəzalar minimuma endirilməlidir. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, aparıcı rolunu yeniyetmələrin qabiliyyətləri deyil, göstərdikləri söylər oynayır. Əgər yeniyetmə ilk dəfədə uğur qazana bilmirsə, həvəs-

dən düşməməli, növbəti dəfə daha çox şey göstərməlidir. Yeniyyətin nəticələrini onların əvvəlki nəticələri ilə müqayisə etməklə qiymətləndirmək olar ki, bu da müsbət dinamikanı əks etdirə bilər, nəticə digər yeniyyətlərlə müqayisədə yüksək olmasa belə onları daha da çox şey göstərməyə sövq edə bilər.

Özünüqiymətləndirmənin inkişafı yeniyyətlərdə uğur əldə etmək üçün motivasiyanı artırmağa kömək edə bilər. Bu, yeniyyətməyə əldə edilmiş nəticələri daha adekvat qiymətləndirməyə və məqsədə çatmaq üçün göstərilən səylərlə fəaliyyətin yekun nəticəsi arasında əlaqəni izləməyə imkan verir. Seçim azadlığı və özünüidarə etmə bacarıqları vasitəsilə müstəqillik hissinin formalaşdırılması yeniyyətin qəbul etdiyi qərarlara görə məsuliyyət hiss etməsinə imkan verir. Nəticədə yeniyyətdə öz fəaliyyətinin nəticələrinə görə məsuliyyət hissi yaranır ki, bu da uğur əldə etmək üçün göstərilən iradi səylərin və motivasiyanın artmasına kömək edir.

Fəaliyyət seçimi yeniyyətin maraqları, ehtiyacları və istəkləri əsasında müəyyən ediləlidir. Bu, nəticələrin onun üçün əhəmiyyətli olması üçün lazımdır. Yeniyyətlərdə uğur qazanmaq üçün motivasiyanın formalaşmasının mühüm şərtlərindən biri psixoloqun şəxsiyyəti və onların münasibətlərinin xarakteridir. Psixoloq bir model olmalı, yeniyyətlər uğur qazanmaq üçün onun motivasiyasını görməlidirlər. Uğur əldə etmək üçün motivasiyanı formalaşdır

rarkən yeniyyətlərin fərdi qabiliyyətlərinin nəzərə alınması da çox vacibdir.

Hər bir yeniyyətdən uğur qazanmaq üçün motivasiyanın inkişafının maksimum effektivliyi fərdi yanaşma tələb edir. Yeniyyətlərdə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın formalaşması metod və vasitələrini öyrənmək bizə aşağıdakı nəticələr çıxarmağa imkan verir: **1/** Yeniyyətlərdə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın formalaşmasına emosiyalar mühüm təsir göstərir; **2/** Yeniyyətlərə tapşırıq seçməkdə sərbəstlik verilməlidir, çünki bu fəaliyyətə daha məsuliyyətli münasibət göstərməyə imkan verir; **3/** Uğur əldə etmək motivasiyasını inkişaf etdirmək yeniyyət üçün maraq kəsb etməlidir; **4/** Sağlam və əməkdaşlıq mühiti uğursuzluq qorxusunu azaldır və yeniyyətləri hərəkətə keçməyə stimullaşdırır; **5/** Psixoloji sağlam mühitin və optimal şəraitin yaradılması uğur əldə etmək üçün motivasiyanın artmasına kömək edir.

Problemin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı yeniyyətlərdə uğur əldə etmək motivasiyasının effektiv olması üçün metod və vasitələrin seçilməsinə yönəlməsi ilə müəyyən olunur.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə uğur əldə etmək üçün motivasiyanın yolları araşdırılır, metod və vasitələri seçilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Занюк, С. Психология мотивации / С. Занюк. - Киев: Ника-Центр, - 2001. - 352 с.
2. Кручинин, В.А. Формирование мотивации достижения успеха в под-ростковом возрасте / В.А. Кручинин, Е.А. Булатова— Н. Новгород: ННГАСУ, 2010. — 155 с.
3. Техтелева, Н.В. Особенности субъектности старшеклассников с различной степенью выраженности мотивации достижения успеха // Современные педагогические и информационные технологии в образовании и медицине: сборник научных статей / под ред. Г.П. Котельникова, - Самара, - 2015.- 97 с.
4. Хурум, С.Х. Формирование мотивации достижения у подростков / С.Х. Хурум // Вестник Адыгейского государственного университета, — 2013. — № 5. — с. 217–219.

Redaksiyaya daxil olub: 19.05.2025.